

Pragmatisme: Een kritisch-politieke houding

Wat was dat ook al weer: pragmatisme? En hoe werkt het? Pieter Fokkink¹, bestuurssecretaris van het Wetenschappelijk Bureau D66 en lid van de landelijke Programmacommissie, staat stil bij de wortels van het gedachtegoed van D66.

Als een gemeentebestuur hoofdstraten afsluit om de verkeersaanvoer naar de binnenstad te beperken, en het resultaat is slechts dat het verkeer zich verplaatst naar de zijstraten, dan deugt het beleid in pragmatisch opzicht niet. Politieke doelstellingen moeten kritisch op hun realisatie onderzocht worden.

Pragmatisme als kritisch-politieke houding richt zich bij uitstek op de vraag of de ingezette middelen het beoogde doel ook werkelijk hebben bereikt en er geen ongewenste neveneffecten zijn ontstaan. Bovendien moet er een verantwoorde verhouding tussen het doel en de middelen zijn. Eer' pragmaticus laat de discussie over de wenselijkheid van de doelen even voor wat het is en stelt de vraag: Werken de gekozen middelen ook echt, wordt het probleem opgelost?

Doeleinden

Een pragmatische houding is een kritische houding ten opzichte van de realisering van doeleinden. Dat vergt een heldere formulering van die doeleinden, en van de wijze waarop je die wilt bereiken. Vervolgens moet je bezien of je het doel ook daadwerkelijk bereikt.

Niets is schadelijker voor de politieke geloofwaardigheid dan het uitdragen van mooie beleidsdoelstellingen die niet gerealiseerd worden. Als je je doelstellingen serieus neemt, verplicht je jezelf dus te blijven zoeken naar middelen om deze te realiseren.

Controle

Als je de maximum snelheid op de wegen wilt handhaven en de gebrekkige zelfbeheersing van de automobilisten staat dat in de weg, kan je verschillende middelen inzetten. Fysieke belemmeringen, zoals drempels, resulteren in spastische verkeersstromen en klachten over het onaangename verblijf in het openbaar vervoer. Steekproefsgewijze controle levert slechts op die controles aangepast gedrag op. Via voorlichting kun je proberen het moreel van de automobilist te beïnvloeden, maar grote kans van slagen is er veelal niet. Na uitgebreid experimenteren blijkt slechts permanente, het hele wegennet overdekkende, elektronische surveillance het beoogde resultaat te bereiken. Als je snel reageert met strafsancities op overtredingen blijkt de overgrote meerderheid van de automobilisten eieren voor z'n geld te kiezen en in het gareel te blijven. Het gekozen middel werkt.

Heilig

Maar is het ook verstandig dit zo te doen? Overschaduwde dit middel het goede doel niet? Niets anders dan het doel kan een middel heiligen. Als een ingezet middel zelfs door het doel niet kan worden gerechtvaardigd, zijn we behoorlijk ver van huis. Dat betekent dat niet elk doel elk middel rechtvaardigt.

Ingezette middelen kunnen een zo grote impact hebben op de samenleving, dat we tot de conclusie moeten komen, dat het niet verstandig is om het te doen. Dat is wat we bedoelen met het pragmatisch criterium van 'proportionaliteit der middelen'. Je moet altijd bereid zijn om op grond van de noodzaak in te zetten middelen nog eens te heroverwegen of het gewenste doel dat wel waard is en de nevengevolgen mede het doel niet 'ontheligen'. In de rechtshandhaving is dat criterium voortdurend aan de orde, zoals bleek in de IRT-affaire en tijdens de Eurotop.

Onderzoek

Veel gelegenheidspolitiek wordt als 'pragmatisch' verkocht en in de praktische politiek is 'pragmatisme' synoniem geworden met opportunisme of haalbaarheid van compromissen. Daardoor wordt aan 'pragmatisme' al dan niet opzettelijk - een negatieve betekenis gegeven. Maar dat gaat niet over de werkzaamheid van middelen, maar over het tot stand komen van doelen, het politieke 'willen'. De gelegenheid maakt het beleid. Daar is niets pragmatisch aan. In de pragmatische houding is er hoofdaandacht voor de effecten van het beleid, voor datgene wat er werkelijk bereikt wordt, voor de feiten. Voor onderzoek dus.

D66 is ontstaan in een periode dat de discussie over 'het einde van de ideologie' - die toen reeds een decennium gaande was - fors doorbrak. Niet het flamboyante betoog, maar de op wetenschap en techniek gebaseerde mogelijkheden bepaalden de politieke agenda. In zo'n klimaat gedijt het pragmatisme. Immers, resultaten kun je onderzoeken. De stap van resultaatonderzoek naar voorspellend onderzoek is snel gekomen. Denk aan de 'Club van

Rome' of het CPB. De deugdelijkheid van het beleid werd gezocht in stapels rapporten en verslagen, in modelontwikkeling en scenario's. Geen politicus kon het zich nog permitteren een betoog te houden zonder onderbouwing met onderzoeksresultaten.

Achilleshiel

Inmiddels zijn we wat sceptischer geworden over wat er precies onderzoekbaar is en wat onderzoek ons oplevert. De recente ontwikkelingen rond Schiphol illustreren dat prachtig. Mensen hebben last van geluidshinder, maar ja: wat is 'last'? Last is subjectief en daar kan niemand wat mee, dus gaan we het meten. En ongeacht wat betrokkenen zelf ervaren, er is slechts sprake van last indien de meter aangeeft dat een bepaalde waarde wordt overschreden. De techniek verschaft het voor de politiek relevante beeld van de werkelijkheid. Ondertussen blijven mensen protesteren en groeit de markt van concurrerende onderzoeksinstellingen met soms geheel tegenstrijdige resultaten. Wat er bereikt is, blijkt voor discussie vatbaar en is afhankelijk van hoe je het onderzoekt en wie je het laat onderzoeken. Bij zoiets als overlast, weten we kennelijk niet wat we onderzoeken. Dat was al bekend binnen de 'zachte sector' van de maatschappelijke vraagstukken, maar het wordt steeds duidelijker dat we de maat evenzeer kwijt zijn in wat we de 'harde sector' noemen. De achilleshiel van het pragmatisme?

Prikkels

Pragmatisme gaat niet over het formuleren van doeleinden, maar over het realiseren ervan. Volgens traditioneel liberale beginselen laten mensen hun gedrag door financiële prikkels beïnvloeden. Maar werkt het ook zo? Indien de ecotaks wordt voorgesteld ter vermindering van het energieverbruik, maar zo'n vermindering wordt uiteindelijk niet vastgesteld, dan deugt de ecotaks in pragmatisch opzicht niet. Wordt de ecotaks toch gehandhaafd, dan heeft de politiek daar kennelijk andere bedoelingen mee dan ze uitdraagt. Bijvoorbeeld: zon ecotaks kan een strafheffing op energieverbruik zijn als bijdrage in de collectieve financiën.

Democratie

Pragmatisme als kritisch-politieke houding gaat ervan uit dat de politiek zich in de realisering toont. Allereerst is dan aan de orde of de gekozen oplossing ook echt werkt en de gekozen middelen niet contraproductief zijn. Vervolgens is aan de orde óf en hoe politici zich laten corrigeren op grond van de gerealiseerde gevolgen van hun besluiten. Pragmatisme heeft een sterke oriëntatie op in de werkelijkheid handelende mensen en is daarom noodzakelijkerwijs verbonden met democratie.

---

¹ Pieter Fokkink studeerde politieke en sociale filosofie, economie, geschiedenis en rechten, was ruim tien jaar werkzaam als consultant, vervolgens wetenschappelijk hoofdmedewerker in de Economische Faculteit te Rotterdam en daarna bij Wijsbegeerte en Geschiedenis in Twente. Gepubliceerd in 'Voor de Draad', Tijdschrift voor lokale en provinciale politiek, 16^e jaargang nr 5 mei 1998, een uitgave van het Opleidingscentrum D66